

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อ
หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

คณะนักวิจัยบ้านหนองอ้อ

ธันวาคม 2547

สนับสนุนการวิจัยโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(สกว.สำนักงานภาค)

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อ
หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

คณะนักวิจัยบ้านหนองอ้อ

ธันวาคม 2547

สนับสนุนการวิจัยโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.สำนักงานภาค)

บทคัดย่อ

การศึกษาศถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของบ้านหนองอ้อ มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ 1) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนบ้านหนองอ้อได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง 2) เพื่อให้ชุมชนรู้จักตนเอง รับรู้สถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นอันนำไปสู่การระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันต่อไปในอนาคต ประเด็นหลักที่ศึกษา ได้แก่ สภาพบริบทและปัญหาของบ้านหนองอ้อ สถานการณ์ปัญหาหนี้สินของบ้านหนองอ้อ และแนวทางการพัฒนาบ้านหนองอ้อในระยะต่อไป โดยมีประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหนองอ้อ หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพนาราม จังหวัดราชบุรี เป็นกลุ่มเป้าหมาย

ด้วยลักษณะรูปแบบของโครงการมีวัตถุประสงค์การวิจัย 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นกระบวนการ และส่วนที่เป็นเนื้อหา ซึ่งสามารถสรุปผลจากการวิจัยทั้ง 2 ส่วนได้ดังนี้ ผลจากกระบวนการวิจัยได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนบ้านหนองอ้อ ที่มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งการร่วมคิดร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์

เนื่องจากในทุกขั้นตอนของงานวิจัย เริ่มตั้งแต่การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับบริบทชุมชน การจัดฝึกอบรมการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน ในการนำมาเสริมสร้างศักยภาพความรู้ ความเข้าใจ และเทคนิควิธีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดเวทีการวางแผนกำหนดประเด็น และสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม การลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลแล้วนำมาสู่การจัดเวทีการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชน เมื่อชุมชนได้ข้อมูลแล้วจึงนำข้อมูลมาวางแผนเพื่อค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมต่อไป การจัดเวทีสรุปบทเรียนการดำเนินงานวิจัย เพื่อเป็นองค์ความรู้ให้กับท้องถิ่นและขยายผลสู่ชุมชนใกล้เคียง สุดท้ายคือการจัดทำสรุปเอกสารในรูปรายงานฉบับสมบูรณ์ เหล่านี้ล้วนเป็นกระบวนการที่ดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลสถานการณ์ปัญหาที่ก่อให้เกิดทุกข์ต่อชุมชนบ้านหนองอ้อ คือ ปัญหาภาวะหนี้สิน ซึ่งชุมชนบ้านหนองอ้อ แบ่งสาเหตุของการเกิดหนี้ในชุมชนได้เป็น 3 ประเภท คือ

1.หนี้เพื่ออนาคต หมายถึง หนี้สินที่สร้างขึ้นเพื่อคาดหวังว่าจะวางรากฐานความมั่นคงให้กับชีวิตและครอบครัว ได้แก่ หนี้เพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ หนี้เพื่อการศึกษา เป็นต้น

2.หนี้เพื่อความอยู่รอด หมายถึง หนี้สินที่สร้างขึ้นด้วยความจำเป็นสำหรับจุนเจือปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ได้แก่ การซื้ออาหารเงินเชื่อ (ข้าวสาร กับข้าว) ค่าน้ำ ค่าไฟ เป็นต้น

3.หนี้เพื่อความฟุ่มเฟือย หมายถึง หนี้สินที่สร้างขึ้นด้วยความไม่จำเป็น แต่เกิดจากความต้องการสะดักสบาย ความบันเทิง และความทัดเทียมหน้าตาทางสังคม ได้แก่ หนี้เงินผ่อน การพนัน ค่าห่วย ค่าเหล้า บุหรี่ เป็นต้น

เมื่อรู้สาเหตุของการเกิดหนี้แล้ว จึงนำมาสู่การร่วมกันคิดหาหนทางในการแก้ไขปัญหา นั่นคือการสร้างความสมดุลของรายได้และรายจ่าย ด้วยการลดรายจ่ายภาระหนี้สินประเภทหนี้เพื่อความฟุ่มเฟือย

และนี้เพื่อความอยู่รอด และการเพิ่มรายได้ด้วยวิธีการต่างๆ คือ การจัดตั้งกลุ่มข้าวสาร การจัดตั้งกลุ่มแลกเปลี่ยนชุมชน การสนับสนุนกลุ่มอาชีพ การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย เป็นต้น

นอกเหนือจากปัญหานี้สิน เป็นปัญหาในลำดับแรกที่ชุมชนเห็นว่าเป็นปัญหาสำคัญที่ควรดำเนินการแก้ไข จากการศึกษาชุมชนยังทำให้ชุมชนได้รับรู้ปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหาเรื่องขยะ ปัญหาการใช้น้ำฝนดื่ม ปัญหาการเข้าเรียนในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน ปัญหาสุขภาพ ปัญหาที่ดิน ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาการศึกษาของประชาชน ปัญหาถิ่นไม่พึงประสงค์รบกวน จากทุกๆ ปัญหาเหล่านี้ นำมาสู่การคิดหาหนทางวิธีการแก้ไข ทุกอย่างเหล่านี้ล้วนเป็นผลที่เกิดขึ้นจากโครงการการศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของบ้านหนองอ้อทั้งสิ้น

การศึกษาในครั้งนี้พบว่า มีข้อเสนอแนะแนวทางที่ทีมวิจัย คิดว่าจะสามารถช่วยให้ชาวบ้านได้ตระหนักและร่วมมือร่วมใจแก้ปัญหาดตามแนวทางที่ทีมวิจัยเสนอนั้น ทีมวิจัยคิดว่า ควรดำเนินการดังนี้

- 1) ควรเผยแพร่ข้อมูลของหมู่บ้านให้ชาวบ้านหนองอ้อได้ทราบอาจทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนัก โดยอาจเผยแพร่ในรูปของเอกสาร เสียงตามสาย และการบอกเล่า
- 2) ควรจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้น เพื่อเป็นกลุ่มนำร่อง เมื่อชาวบ้านเห็นว่าประสบความสำเร็จก็จะให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกลุ่มในโอกาสต่อมาเช่นเดียวกับที่ตั้งกลุ่มสัจจะฯ
- 3) นำข้อมูลที่ได้ แจ้งให้โรงเรียน วัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทราบโดยตรง เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทราบและดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ถูกต้องตรงประเด็น
- 4) ควรมีการประสานความร่วมมือจากแหล่งทุนและหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และการทดลองปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาดตามแนวทางที่ได้มีการศึกษาและวิเคราะห์บนฐานของข้อมูลเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งโดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างมีคุณภาพ

คำนำ

รายงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ตามโครงการเรื่อง “การศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อ” เป็นการศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนบ้านหนองอ้อ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตนเอง จากกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนี้ จะส่งผลให้ชุมชนรู้จักตนเอง รับรู้สถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินที่ตนเองเผชิญอยู่ อันจะนำไปสู่การระดมความคิดในการหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันต่อไปในอนาคต โดยการศึกษาวิจัยมีขอบเขตเนื้อหาในการศึกษา ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับสถานการณ์และภาวะปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อใน 3 ประเด็นดังนี้

1. สภาพบริบทและปัญหาของบ้านหนองอ้อ
2. สถานการณ์ปัญหาหนี้สินของบ้านหนองอ้อ
3. แนวทางการพัฒนาบ้านหนองอ้อในระยะต่อไป

งานวิจัยและพัฒนาเพื่อท้องถิ่นในเรื่อง “การศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อ” ได้ศึกษาวิจัยและพัฒนาจนประสบความสำเร็จได้รับประสบการณ์ที่หลากหลาย จึงขอรายงานวิจัยและพัฒนามาให้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)รับทราบ ทีมงานวิจัยขอขอบคุณสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)ที่ได้ให้ทุนมาดำเนินการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม ขอขอบคุณชุมชนหนองอ้อทุกคนที่ให้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัยเป็นอย่างดี และขอขอบคุณผู้เกี่ยวข้องทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

คณะผู้วิจัย

ธันวาคม 2547

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุย ถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่มียึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างมาก ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของ

รายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหาศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ

บ้านหนองอ้อ ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี มีถนนลาดยางแยกจากถนนสายเพชรเกษมตัดผ่านหมู่บ้าน เรียกว่า ถนนสายบ้านสิงห์ – หัวโพ การคมนาคมจึงสะดวกสบาย บ้านหนองอ้อมีจำนวนครัวเรือน 261 ครัวเรือน ประกอบด้วยจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,235 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง เช่น ตัด – เย็บตุ๊กตา ขายของหน้าร้าน ก่อสร้าง และเลี้ยงหมู เป็นต้น สาเหตุของการประกอบอาชีพรับจ้างเนื่องจากการไม่มีที่ดินทำกิน (ขายที่ดินเพื่อใช้หนี้/ซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย) ส่วนอาชีพการเกษตร เป็นคนภายนอกเข้ามาลงทุนเป็นส่วนใหญ่ เช่น การทำสวน การเลี้ยงฟาร์มหมู เป็นต้น บางพื้นที่มีการเลี้ยงวัว (วัวเนื้อ) เลี้ยงปลา และเลี้ยงหมูบ้างบางส่วนแต่เป็นลักษณะรายย่อย ซึ่งกำลังประสบกับปัญหาภาวะการขาดทุน และอีกอาชีพหนึ่งที่เป็นที่รู้จักหรือเป็นของขึ้นชื่อประจำตำบลบ้านสิงห์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนให้เป็นสินค้า “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” คือ การทำตุ๊กตา แต่ปัจจุบันจะเป็นอาชีพของกลุ่มที่มีเงินทุน ส่วนทั่วไปจะเป็นกลุ่มที่เข้ามารับจ้าง ทั้งนี้กลุ่มแกนนำบ้านหนองอ้อได้เคยมีการจัดทำสำรวจภาวะหนี้สินแบบคร่าวๆ แต่ไม่มีการนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ให้เห็นภาพรวมกัน จึงมีกลุ่มคนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่รับรู้ ซึ่งจากการสำรวจพบว่า ประเด็นหลัก คือ ภาวะหนี้สินเป็นภาวะความไม่สมดุลของการไหลเวียนของเงินตรา คือ เงินเข้าประมาณ 13 ล้านบาท แต่เงินไหลออกนอกหมู่บ้านมีมากถึง 19 ล้านบาท ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักว่า “จะอย่างไรให้หลุดพ้นจากภาวะปัญหาดังกล่าว และลูกหลานจะมีอนาคตที่สดใสเป็นความหวังใหม่”

ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมๆ กันกับกระแสการพัฒนาของยุคแห่งความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบัน ซึ่งมีอิทธิพลทำให้ชาวบ้านยึดติดกับความล้าสมัยด้านเทคโนโลยี และขวนขวายเพื่อที่จะได้มาในสิ่งต่างๆ เพื่อความทัดเทียมกันในสังคม เช่น วิทยุ เครื่องเสียง โทรทัศน์ พัดลม เครื่องปรับอากาศ รถจักรยานยนต์ รถยนต์ โทรศัพท์บ้าน เครื่องวีซีดี คอมพิวเตอร์ และสิ่งของที่เป็นที่นิยมที่สุด คือ โทรศัพท์มือถือ นอกจากนี้ในด้านอาหารการกินเมื่อก่อนทำกินกันเองในครอบครัว แต่ปัจจุบันนี้อาศัยกับข้าวจากตลาดนัดเป็นหลัก (ทุกมื้อ) เป็นผลให้เกิดกระแสเงินตรารั่วไหลออกนอกทุกวัน และภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างทวีคูณ

จากตัวเลขหนี้สินที่น่าเป็นห่วง แกนนำชุมชนจึงได้พยายามร่วมกันคิดหาแนวทางการแก้ปัญหาหวังพึ่งพากระบวนการกลุ่มกองทุนต่างๆ ทั้งกองทุนหมู่บ้าน และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อจะนำมาพัฒนาชุมชนท้องถิ่น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นในด้านของฐานคิดสมาชิกยังให้ความสำคัญเรื่อง “เงิน” เป็นหลัก ซึ่งนอกจากจะไม่สามารถ “อุดรอยรั่ว” ที่มีอยู่ให้ลดลงได้แล้ว ยังกลับกลายเป็นการ “เพิ่มภาระหนี้สิน” ให้กับสมาชิกอีกทางหนึ่ง เช่น ในบางรายต้องไปหยิบยืมเงินเพื่อจะนำมาส่งคืนเงินกู้ให้ทันเวลา เป็นต้น ทำให้ชุมชนส่วนหนึ่งเกิดความตระหนักว่า “จะอย่างไรให้ชุมชนหลุดพ้นจากภาวะปัญหาดังกล่าว และลูกหลานมีอนาคตที่สดใส”

ใส่ “ไม่ต้องตกเป็นทาสของพวกหัวปึงปอง” (หัวปึงปอง ในที่นี้ ชุมชนให้ความหมายว่า เป็นคนรับจ้างทวงหนี้ในระบบ โดยจะจับมอเตอร์ไซด์สวมหมวกกันน็อกเข้ามาในหมู่บ้านทุกเช้า-เย็นเพื่อเก็บดอกเบี้ยและเงินต้น)

การแก้ปัญหาโดยเริ่มแรกมีความคาดหวังกับหน่วยงานภาครัฐที่มีนโยบายในการบรรเทาทุกข์ทางเศรษฐกิจโดยการส่งงบประมาณในการกระตุ้นเศรษฐกิจในส่วนท้องถิ่น “โครงการกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท” และมุ่งเน้นให้บริหารจัดการตนเอง โดยไม่มีการติดตาม สนับสนุนด้านการเสริมสร้างทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ จึงเป็นผลทำให้ประสบปัญหาด้านการบริหารจัดการกองทุนที่เหมาะสม และมีแนวโน้มว่าจะไม่เกิดการหมุนเวียน การเติบโตของกองทุน กลุ่มแกนนำในท้องถิ่นจึงได้มีการระดมความคิดเพื่อค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยมีพระครูวิจิตรพัฒนโสภณ เจ้าอาวาสวัดพระศรีอารย์ ให้สนับสนุนและชี้แนะทางออก ทางเลือก โดยการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ตลอดจนได้มีโอกาสเข้าร่วมเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การดำเนินของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และการศึกษาดูงานเครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์วัดโพธิ์ทอง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี (4-7 กรกฎาคม 2545) ภายใต้การสนับสนุนของโครงการยุทธศาสตร์องค์ความรู้ท้องถิ่น สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมตะวันออก ประกอบกับการจุดประกายแนวคิดอันเกิดจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทาน โดยสรุปสาระสำคัญได้ว่า “การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจในชนบทนั้น ควรจัดให้มีระบบเงินทุนหมุนเวียนขึ้นในลักษณะศูนย์สาธิตการบริหารการเงิน เพื่อช่วยแก้ปัญหาหนี้สินของราษฎรและเมื่อประสบความสำเร็จได้เป็นแบบอย่างแล้ว ให้นำองค์ความรู้ดังกล่าวเผยแพร่ต่อท้องถิ่นอื่นต่อไป” จึงเกิดแรงบันดาลใจที่จะจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ซึ่งนับเป็นทางเลือก ทางรอด ที่จะช่วยให้พ้นจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในสังคมปัจจุบัน ทั้งยังเป็นแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

จึงได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านหนองอ้อขึ้น เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2545 มีกิจกรรมการออม-กู้-ส่งคืนเงินกู้ทุกวันที่ 6 ของเดือน และได้ดำเนินการรับสมัครเพิ่มเป็นรุ่นที่ 2 จำนวน 86 คน ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวนทั้งสิ้น 899 คน) จากสมาชิก 831 คน มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการจำนวน 53 คน วงเงินออม 39,410 บาท/เดือน ปัจจุบันมีวงเงินหมุนเวียนประมาณ 512,000 บาท (ข้อมูลเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2546)

ความคาดหวังและแนวทางการพัฒนากลุ่มจะจัดให้มีกองทุนสวัสดิการให้กับสมาชิกและผู้นำท้องถิ่นที่มีความเสียสละต่อส่วนรวม โดยจะเน้นด้านการจัดกองทุน “เพื่อคนเป็น ไม่เน้นคนตาย” (เพราะมีกองทุนฌาปนกิจศพอยู่แล้ว) ได้แก่ กองทุนค่ารักษาพยาบาล (ดำเนินการแล้ว) กองทุนเพื่อการศึกษา กองทุนคลอดบุตร และกองทุนช่วยเหลือคนชรา ผู้ยากไร้ เป็นต้น ซึ่งการจัดสวัสดิการดังกล่าวจะต้องมีการนำเสนอต่อที่ประชุมเพื่อให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจและร่วมรับผลประโยชน์ (ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความพร้อมและความเหมาะสมของวงเงินบำรุง)

จากการดำเนินงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในระยะที่ผ่านมาพบว่า กระบวนการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์สามารถช่วยให้กลุ่มเกิดความสามัคคี ร่วมมือ ร่วมใจ และมีโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วม

กัน อีกทั้งรูปแบบของการบริหารจัดการยังช่วยให้มีระเบียบวินัย มีความมั่นใจ ความเชื่อถือศรัทธา มีความรู้ความเข้าใจในประโยชน์ที่จะได้จากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เป็นผลให้มีความสนใจที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงให้กับตนเองและครอบครัวต่อไปในอนาคต แต่ทั้งนี้ในด้านของฐานคิดสมาชิกยังคงให้ความสำคัญแก่เรื่อง “เงิน” เป็นหลัก โดยที่ยังขาดการตระหนักถึง “หัวใจ” สำคัญของกระบวนการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้ยังไม่ทราบถึงสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของบ้านหนองอ้อที่แท้จริง ดังนั้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง หมู่บ้านหนองอ้อจึงได้ดำเนินการวิจัยการศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของบ้านหนองอ้อ เพื่อชุมชนจะได้รับรู้สถานการณ์ปัญหาของตนเอง และเกิดการตระหนัก ร่วมมือกันดำเนินการหาทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้อย่างมีความเหมาะสม และข้อมูลที่ได้ยังเป็นประโยชน์ให้แก่ผู้บริหารทุกระดับสำหรับเป็นแนวทางในการวางแผนแก้ไขปัญหาดต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนบ้านหนองอ้อได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง
2. เพื่อให้ชุมชนรู้จักตนเอง รับรู้สถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นอันจะนำไปสู่การระดมความคิดในการแก้ปัญหาร่วมกันต่อไปในอนาคต โดยประเด็นที่ศึกษา ได้แก่
 - 2.1 สภาพบริบทและปัญหาของบ้านหนองอ้อ
 - 2.2 สถานการณ์ปัญหาหนี้สินของบ้านหนองอ้อ
 - 2.3 แนวทางการพัฒนาบ้านหนองอ้อในระยะต่อไป

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์แก่บุคคลต่างๆดังนี้

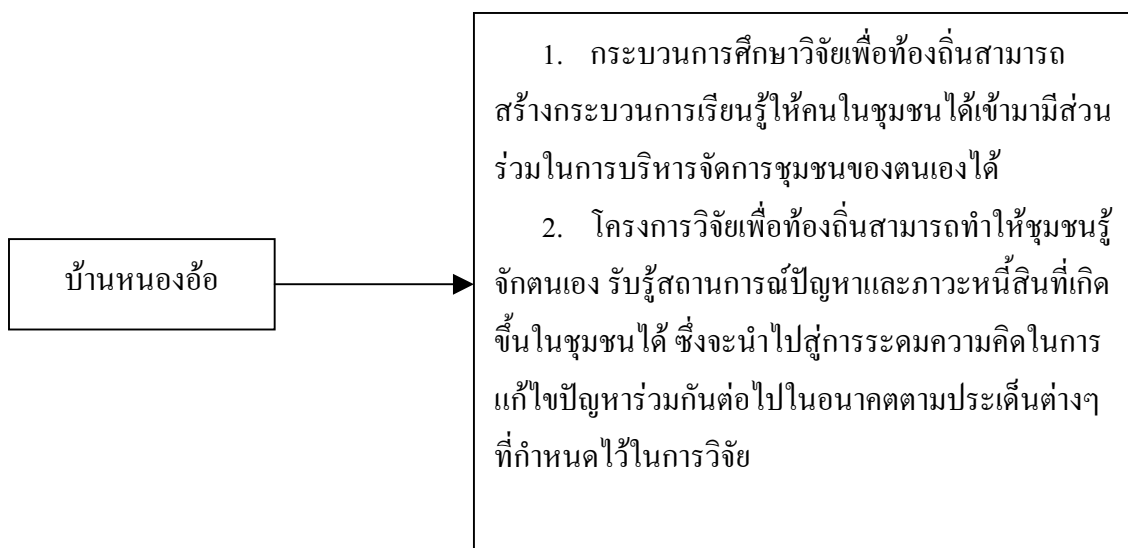
1. ประโยชน์ต่อบ้านหนองอ้อ ทำให้ได้รับรู้ถึงสภาพหนี้สินและปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้เกิดความตระหนัก เกิดการปรับปรุงพัฒนาตนเองให้สามารถจัดปัญหาอุปสรรคไปในแนวทางที่ถูกต้อง อีกทั้งผลพลอยได้ที่เกิดขึ้น คือ มีการพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ขึ้น เกิดการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้งสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน
2. ประโยชน์ต่อผู้บริหารระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบปัญหาของหมู่บ้านหนองอ้อ สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลสำหรับวางแผนพัฒนาหมู่บ้านที่เป็นประชาชน เด็กและเยาวชนได้ตรงตามความต้องการ

4. คำถามการวิจัย

จะมีวิธีการอย่างไรในการสร้างความตระหนักให้กับชาวบ้านหนองอ้อได้รับรู้ถึงสถานการณ์และปัญหาภาวะหนี้สินอันจะนำไปสู่การระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันต่อไปในอนาคต โดยประเด็นศึกษาที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ได้แก่

1. สภาพปัญหาและบริบทของบ้านหนองอ้อเป็นอย่างไร
2. สถานการณ์ปัญหาหนี้สินของบ้านหนองอ้อเป็นอย่างไร
3. แนวทางการพัฒนาบ้านหนองอ้อในระยะต่อไปควรเป็นอย่างไร

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

6. ระยะเวลาและงบประมาณในการวิจัย

ระยะที่ใช้ในการวิจัยเป็นเวลา 9 เดือน คือ ระหว่าง เม.ย.-ธ.ค.47

บทที่ 2

ทบทวนทุนเดิม

การศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของบ้านหนองอ้อ มีการสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นที่เป็นทุนเดิมของบ้านหนองอ้อ ดังนี้

1. ทุนเดิมของโครงการ

1) ทุนทางด้านวิธีคิด/แนวคิด ได้แก่ การเข้ารับการอบรมและการศึกษาดูงานจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ต่อเนื่องในประเด็น เกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

2) ทุนทางภูมิปัญญาและสินค้าชุมชน ได้แก่ การแปรรูปสินค้าทางการเกษตร (น้ำปลาหัวไชโป๊ เต้าเจี้ยว น้ำเต้าหู้ ซิอิ้ว ผักกาดดอง มะม่วงกวน) สินค้าชุมชน (น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า น้ำยาถูพื้น ยาสระผม) การทำตุ๊กตา การนวดแผนไทย

3) ทุนบุคลากร ทีมวิจัยในโครงการนี้ประกอบด้วยชาวบ้าน และข้าราชการเกษียณ (แนวร่วมมีทั้งพระสงฆ์ ครู-อาจารย์ และนักเรียนโรงเรียนวัดหนองอ้อ ตลอดจนเยาวชนที่สนใจ รวมทั้งความร่วมมือในการเอื้ออำนวยความสะดวกจาก อบต.บ้านสิงห์) ที่มีประสบการณ์ ฐานคิดด้านการงานพัฒนาที่เน้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมบนพื้นฐานของภูมิคุณธรรมจริยธรรม สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ เช่น การจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ทีมวิจัยหรือบุคลากรคณะนี้จึงมีต้นทุนความเข้าใจที่จะสามารถใช้งานวิจัยเพื่อเป็นเครื่องมือเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันต่อไปในอนาคต 4) ทุนทางเศรษฐกิจและสังคม จากสภาพที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้ชุมชนหนองอ้อประสบกับสภาพปัญหาต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ปัญหาภาวะหนี้สิน รายได้และรายจ่ายของชุมชนไม่สมดุล ชุมชนล่มสลาย เกิดแรงงานรับจ้างจำนวนมากขึ้นในชุมชน ซึ่งในระยะแรกชุมชนมิได้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นอย่างพอเพียง ไม่มีการรวมกลุ่มร่วมกันคิดร่วมกันทำ ทำให้ชุมชนไม่มีพลังเพียงพอที่จะต่อสู้กับภาวะปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชน ตามลำพังได้ ต่อเมื่อได้รับแรงกระตุ้นหนุนเสริมจากหน่วยงานภายนอก ที่เข้าไปศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จึงทำให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวและสนใจที่จะแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน จึงได้เกิดการรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในชุมชน ได้แก่

1. กลุ่มฉาปนกิจศพ ดำเนินการมาประมาณ 30 ปี ในพื้นที่ 3 หมู่บ้าน ได้แก่ พื้นที่หมู่ 3 ตำบลบ้านหนองอ้อ หมู่ 5 (บ้านเก่า) และหมู่ 6 (บ้านทุ่งเจริญ) ตำบลบ้านฆ้อง มีสมาชิกประมาณ 3,000 คน เงินทุนหมุนเวียน 20,000 – 30,000 บาท/ครั้ง โดยการเก็บเงินครัวเรือนละ 40 บาท และนำมาให้เจ้าภาพงานศพนั้นๆ การดำเนินงานของกลุ่มจะมีคณะกรรมการหมู่บ้านละ 1 ชุด เป็นผู้ประสานงาน

2. กลุ่มประปาหมู่บ้าน ดำเนินการมาประมาณ 10 ปี ในพื้นที่หมู่ 3 บ้านหนองอ้อ มีเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 200,000 บาท เก็บเงินค่าน้ำประปาจากภาคเกษตรละ 4 บาท โดยใช้น้ำบาดาลจากวัดหนองอ้อ กลุ่มนี้เริ่มก่อตั้งจากการระดมทุนของชุมชนครัวเรือนละ 1,500 บาทและหน่วยงานราชการสนับสนุนเรื่องการเดินท่อน้ำประปาบางส่วน ผลกำไรที่ได้จากกลุ่ม นำมาปรับปรุงการดำเนินงานและซื้ออุปกรณ์ซ่อมแซม

3. กลุ่มฟุตบอลบ้านหนองอ้อ ตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมกลุ่มเยาวชนให้ต่อต้านยาเสพติด ได้รับรางวัลชนะเลิศการแข่งขันฟุตบอลในระดับอำเภอ

4. กลุ่มแม่บ้าน ก่อตั้งโดยกรมการพัฒนาชุมชน ก่อตั้งเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2545 มีสมาชิกประมาณ 18 คน ทำขนมตามเทศกาลต่างๆ เพื่อจำหน่ายในชุมชน

5. กลุ่มเลี้ยงโค มีสมาชิกจำนวน 11 คน ตั้งเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2545 ยังไม่มีเงินทุนหมุนเวียนในกลุ่ม

6. กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ในหมู่บ้านมีประมาณ 40 คน ได้รับแนวคิดจากการศึกษาดูงานกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น อยู่ระหว่างการเตรียมความพร้อมเพื่อจัดตั้งกลุ่มต่อไป

7. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กิจกรรมที่ทำปัจจุบัน คือ วัดความดัน แจกข่าวสารเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และการรณรงค์เกี่ยวกับโรคติดต่อในชุมชนท้องถิ่น

8. กลุ่มเสียงตามสายในชุมชน ดำเนินงาน 2 จุด ที่วัดหนองอ้อ และที่บ้าน อ.ประทีพย์ คนทัด ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคา ได้รับทุนสนับสนุนอุปกรณ์จากหลวงปู่หลิว วัดหนองอ้อ และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองอ้อ ดำเนินการกระจายเสียงเวลา 05.00 – 06.00 น. และเวลา 18.00 น. เพื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมของหมู่บ้าน และงานบุญ

9. กองทุนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท มีกรรมการกองทุนจำนวน 15 คน ดำเนินการสนับสนุนเพื่อการสร้างอาชีพ จำนวน 79 ครัวเรือน (15,000 บาท/ครัวเรือน) และกู้ยืมเงิน จำนวน 17 ครัวเรือน ปัญหาและอุปสรรคที่พบ คือ มีปัญหาเรื่องผู้นำเดี่ยว การขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน และไม่มีการประชุมอย่างต่อเนื่องเพื่อติดตามผลการดำเนินงาน และแก้ไขปัญหา อุปสรรคจากการดำเนินงาน

จะเห็นได้ว่าทุนทางด้านเศรษฐกิจและสังคมดังที่ได้กล่าวมานั้นนับเป็นฐานสำคัญที่จะช่วยเสริมหนุนกระบวนการเรียนรู้ให้สามารถขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ตามที่คาดหวัง

2. การต่อยอดทุนเดิม

จากการที่กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านหนองอ้อได้มีโอกาสเข้าร่วมในแต่ละกิจกรรมดังกล่าวมานั้น นับเป็นการเปิดโลกทัศน์แห่งการเรียนรู้และมีมุมมองที่หลากหลาย ทั้งยังเกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ฐานคิดจากการมีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ มาเป็นการมุ่งเน้นด้านการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองบนพื้นฐานแห่งการมีส่วนร่วมทั้งกระบวนการคิด การปฏิบัติ การรับผิดชอบ และการรับผลประโยชน์ร่วมกันมากขึ้น นอกจากนี้องค์ความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ยังสามารถเป็นต้นแบบ สร้างทางเลือกที่หลากหลายให้กับชุมชน

ท้องถิ่นได้คัดสรรค์ นำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในขณะนี้แนวความคิดดังกล่าวได้ก่อเกิดเป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น การปลูกฝังค่านิยมการออมเงิน การจัดสวัสดิการชุมชน (คำรักษาพยาบาล และบัญชีสัจจะฯ สำหรับเด็กแรกเกิด) และการรวมกลุ่มทำขนมพื้นบ้านในงานวันสำคัญต่างๆ โดยมีการสำรวจความต้องการของชุมชนล่วงหน้า เป็นต้น ที่มาของพัฒนาการอันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองอ้อนั้น ฐานคิดสำคัญที่เป็นจุดริเริ่มแห่งการเปลี่ยนแปลง คือ กระบวนการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต

อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่ทำเวทีพูดคุยกับกลุ่มแกนนำนักวิจัยและชาวบ้านทำให้สามารถวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของชุมชนบ้านหนองอ้อได้ดังนี้

จุดแข็ง

- กลุ่มแกนนำธรรมชาติมีพื้นฐานความรู้ วิถีคิด และประสบการณ์การดำเนินงานทั้งจากงานเดิม (ครู-อาจารย์ งานบริษัท ภูมิปัญญาด้านอาชีพต่างๆ) และการเรียนรู้ดูงาน ฝึกอบรม ฯลฯ ทำให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- มีหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้าน ซึ่งช่วยให้เกิดการประชาสัมพันธ์ของกลุ่มและการดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง และเป็นการเชื่อมร้อยความสามัคคี
- กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านหนองอ้อได้รับแนวคิด และผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการเข้าร่วมเวที การศึกษาดูงาน และการฝึกอบรม จึงทำให้มีมุมมองและประสบการณ์ที่หลากหลาย
- กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านหนองอ้อ มุ่งเน้นกระบวนการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม ทำให้เกิดความสามัคคี ความร่วมมือ/ร่วมใจ ช่วยเหลือสามารถดำเนินงานได้อย่างเข้มแข็ง
- กระบวนการดำเนินงานของกลุ่มมีทีมงานที่หลากหลายระดับ ได้แก่ เยาวชน แกนนำผู้อาวุโสในชุมชน เป็นต้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเป็นการช่วยถ่ายทอดการดำเนินงานให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ต่อไป

จุดอ่อน

- การทำงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นยังขาดการกระตุ้น หนุนเสริมกระบวนการเชื่อมร้อยองค์ความรู้กิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นให้สามารถเกื้อกูล เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนส่วนรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ได้แก่ กลุ่มคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน กลุ่มประปาหมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มสตรีแม่บ้าน เป็นต้น
- ฐานคิดการวิเคราะห์ปัญหาของกลุ่มผู้นำทางการยังยึดถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ทำให้ไม่เกิดความหลากหลายทางความคิด/การพัฒนา แต่ในบางประเด็นที่ชุมชนมองเห็นว่าเป็นประโยชน์ชัดเจน อย่างเช่น กลุ่มสัจจะฯ ก็ต้องใช้เวลานานพอสมควรในการปรับเปลี่ยนแนวคิดให้ยอมรับ/ร่วมมือ

-ชุมชนยังขาดระบบการบริหารจัดการด้านฐานข้อมูล ทักษะ และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการใช้เป็นพื้นฐานการวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน และกำหนดทิศทางการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสถานการณ์ทางสังคมได้อย่างสมดุล

จากการวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนดังกล่าวจึงมองว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะสามารถช่วยเสริมหนุนจุดแข็งให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น สำหรับในด้านจุดอ่อนชุมชนจะได้เรียนรู้และใช้งานวิจัยฯ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจุดอ่อนให้กลับกลายเป็นความเข้มแข็งและเอื้อประโยชน์ต่องานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่อไปได้

3. ความสำคัญขององค์ความรู้

ชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อที่ได้จากงานวิจัยนี้มีความสำคัญ คือ

- 1) เป็นฐานข้อมูลให้ชุมชนได้ร่วมกันคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ “รู้จักตนเอง” รับรู้สถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นอันจะนำไปสู่การระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งสามารถนำข้อมูลดังกล่าวไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาสถานการณ์ในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 2) เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชน (สมาชิก) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง
- 3) ชุมชน (สมาชิก) ได้รูปแบบ วิธีการ/แนวทางที่เหมาะสมในการลดปัญหาภาวะหนี้สินของสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน
- 4) ได้แนวทางการสร้างจิตสำนึกเรื่องการสะสมทรัพย์ และการใช้ทรัพย์ในการดำรงชีพได้อย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของควมมีคุณธรรมจริยธรรม
- 5) กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะช่วยเสริมสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง และเป็นพื้นฐานในการรองรับการสนับสนุนจากหน่วยงาน/องค์กรภายนอก
- 6) ได้บทเรียนเพื่อเป็นองค์ความรู้ให้กับท้องถิ่นและชุมชนอื่นนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้มีโอกาสต่อไป

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของโครงการ

โครงการสามารถดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และแผนการดำเนินงานต่างๆ เนื่องจากปัจจัยหลายประการ ดังนี้

1) ทีมวิจัยมีพื้นฐานความรู้ วิธีคิด และประสบการณ์การดำเนินงานทั้งจากงานเดิม (ครู-อาจารย์ งานบริษัท ภูมิปัญญาด้านอาชีพต่างๆ) และการเรียนรู้ดูงาน/ฝึกอบรม ฯลฯ ทำให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) ประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญต่อชุมชนและชุมชนต้องแก้ปัญหามาแล้ว

3) การหนุนเสริมจากหน่วยงานองค์กรชุมชนท้องถิ่น/แนวร่วม ได้แก่ วัด โรงเรียน และอบต. ที่ให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาชุมชนท้องถิ่นร่วมกันอย่างจริงจัง ซึ่งนับเป็นพลังที่จะสามารถขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 3

บริบทชุมชน

การศึกษาศถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของบ้านหนองอ้อ มีการสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นของบ้านหนองอ้อ ตามหัวข้อดังนี้

1. สภาพพื้นที่
 - 1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน
 - 1.2 ที่ตั้ง อาณาเขต
 - 1.3 ลักษณะภูมิศาสตร์
2. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 2.1 ประชากร
 - 2.2 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน
 - 2.3 เส้นทางคมนาคม/การติดต่อกับภายนอก
 - 2.4 การศึกษา
 - 2.5 สาธารณสุข/อนามัยชุมชน
 - 2.6 วัฒนธรรม ประเพณี
 - 2.7 ศาสนา ความเชื่อ การเคารพนับถือ
 - 2.8 การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาวะผู้นำ
 - 2.9 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และกลุ่มชุมชน
3. ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์
 - 3.1 พื้นดิน
 - 3.2 พื้นน้ำ
 - 3.3 ป่า
4. สภาพทางเศรษฐกิจ

1. สภาพพื้นที่

1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านหนองอ้อ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี มีถนนสายบ้านสิงห์ – หัวโพ (หมายเลขที่3335) ตัดผ่านหมู่บ้าน ซึ่งแยกจากถนนหลวงสายเพชรเกษมสาย 4 จากประวัติศาสตร์ของจังหวัดราชบุรี หลักฐานทางโบราณสถานที่ค้นพบ ทำให้เชื่อได้ว่า มีคนตั้งถิ่นฐานอยู่มาตั้งแต่ยุคหินกลาง อายุประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว แต่หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านเรือนปรากฏชัดในสมัยทวารวดี หลังจากได้มีการค้นพบเมืองโบราณสถานสมัยทวารวดีที่ตำบลคูบัว อำเภอเมืองราชบุรี ซึ่งสันนิษฐานตั้งเมืองขึ้น

ในพุทธศตวรรษที่ 12 ต่อมาในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 เมืองราชบุรีได้ย้ายมาตั้งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลอง ณ ที่ตั้งเมืองปัจจุบัน โดยมีพระปรางค์วัดมหาธาตุวรวิหารเป็นประธาน

ชุมชนบ้านหนองอ้อมีพื้นที่ทั้งหมด 950 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองราชบุรี 16 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอโพธาราม 5 กิโลเมตร ห่างจากสภากลางการบริหารตำบลบ้านสิงห์ 1.5 กิโลเมตร ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ภายใน 12 หมู่บ้าน มีคนมาตั้งถิ่นฐานในสมัยขอมเรืองอำนาจ สังกัดได้จากพระพุทธรูปปั้นศิลาแลง เช่น วัดสาละ เป็นวัดร้างที่ถูกพม่าเผา ปัจจุบันเป็นที่ตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำภาคกลาง และวัดหนองอ้อ ถูกพม่าเผา มีพระพุทธรูปศิลาแลง ซึ่งทางวัดได้ปฏิสังขรณ์แล้ว

อนึ่งจากคำบอกเล่าของคนในหมู่บ้าน กล่าวถึง “หมู่บ้านหนองอ้อ” ว่ามีสภาพภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีลำคลอง และหนองน้ำ มีพืชชนิดหนึ่งที่เรียกว่า ต้นอ้อ ในพื้นที่มีต้นอ้อขึ้นอยู่มากมายชาวบ้านจึงเรียกกันว่า “บ้านหนองอ้อ”

ต่อมาสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พม่าเข้ามาทางตำบลเขาชะอุ่น อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี วัดวาอารามต่างๆ รวมถึงวัดหนองอ้อได้ถูกพม่าเผาทำลาย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 นี้ มีชาวจีนครอบครัวหนึ่งชื่อว่า กังทวดมี ย่าทวดหนู เป็นคนเชื้อสายจีน อาศัยอยู่บ้านดอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีได้อพยพครอบครัว มีบุตรธิดา 4 คน คือ

1. กังคต หนูสิงห์ ต้นตระกูล หนูสิงห์
2. ย่าเต็ม หนูสิงห์ ต้นตระกูล โตเต็ม
3. กังวัน หนูสิงห์ ต้นตระกูล นาคเส็ง
4. กังอิน หนูสิงห์ ต้นตระกูล นาคเส็ง

มาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินโดยการ ทำไร่ ทำสวน พร้อมทั้งสร้างวัดขึ้นมาใหม่ โดยถวายที่ดินเพิ่มเติมให้กับวัดหนองอ้อ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้สร้างพระปรางค์หลวงพ่อเจียและชาวบ้านได้ร่วมสร้างพระปรางค์กับหลวงพ่อเจีย เป็นศิลปะขอมผสมจีนโดยจ้างช่างชาวจีนเป็นผู้สร้าง

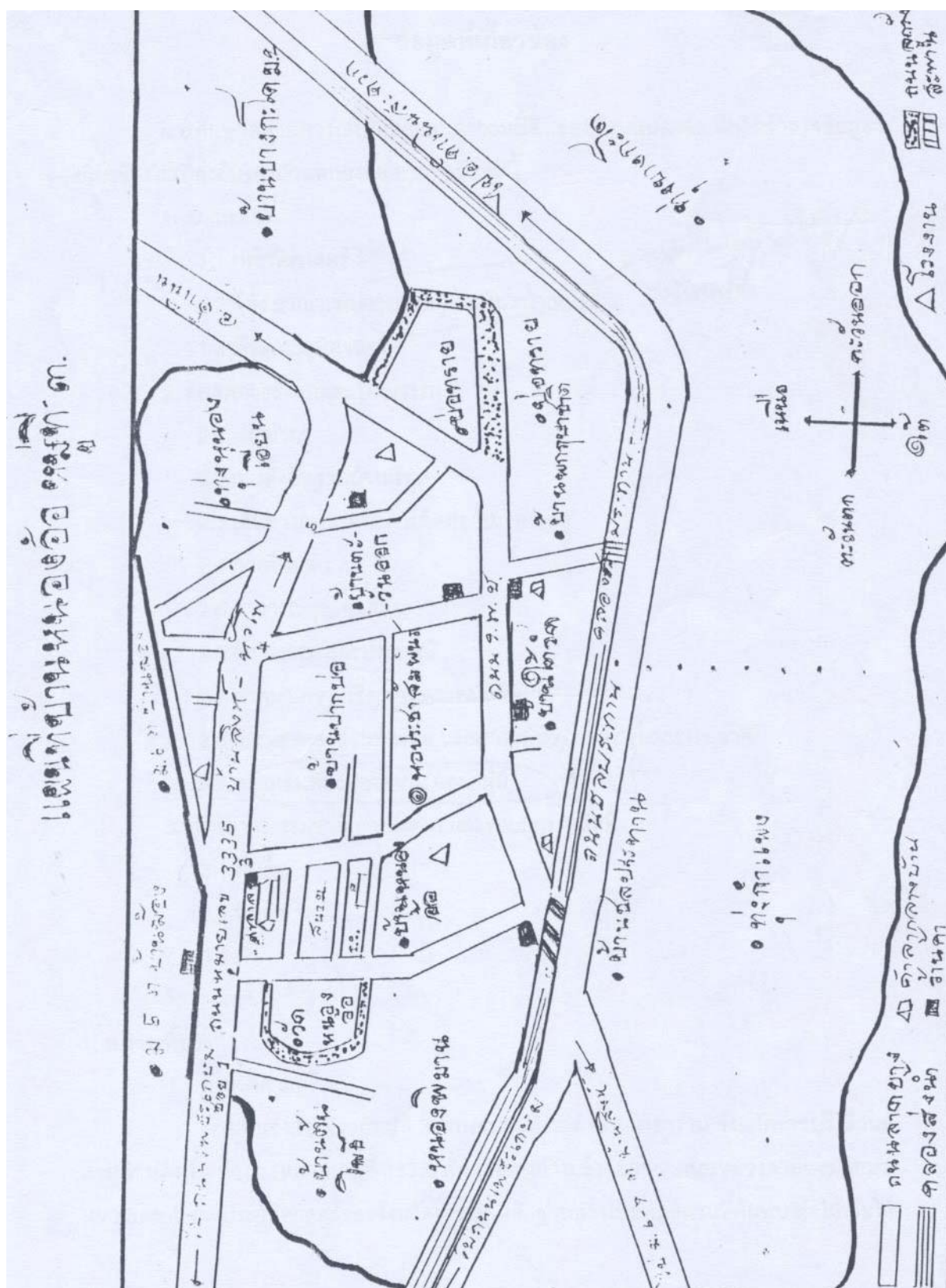
ปัจจุบัน พระปรางค์วัดหนองอ้อได้บรรจุอัฐิ (กระดูก) ของบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งบ้านหนองอ้อให้อนุชนรุ่นหลังได้เคารพกราบไหว้สักการบูชา เพื่อเป็นศูนย์รวมน้ำใจเป็นเครื่องระลึกถึงบรรพบุรุษ

1.2 ที่ตั้ง อาณาเขต

ที่ตั้ง บ้านหนองอ้อ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อ หมู่ที่ 5 – 6	ตำบลบ้านฆ้อง
ทิศใต้	ติดต่อ หมู่ที่ 4 – 7	ตำบลบ้านสิงห์
ทิศตะวันออก	ติดต่อ หมู่ที่ 2 – 11	ตำบลบ้านสิงห์
ทิศตะวันตก	ติดต่อ หมู่ที่ 4 – 5 – 6	ตำบลบ้านสิงห์

1.3 ลักษณะภูมิศาสตร์

สภาพภูมิศาสตร์ทั่วไปของบ้านหนองอ้อ มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม เป็นส่วนหนึ่งของแอ่งกระทะในพื้นที่ของตำบลบ้านสิงห์ ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำนครชัยศรี พื้นที่มีลักษณะลาดเทเล็กน้อย ดินส่วนใหญ่จะเป็นดินเหนียวเหมาะสำหรับการทำนา ทำไร่ ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น หมู่บ้านหนองอ้ออยู่ในเขตชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาราชบุรีฝั่งซ้าย มีคลองชลประทานผ่าน 1 คลอง (ข้างคลองชลประทานมีน้ำเน่าเสีย ซึ่งไม่สามารถระบายน้ำได้ ทางอบต.กำลังจะขุดระบายน้ำในปี 2547) มีบ่อน้ำบาดาล น้ำประปา ไฟฟ้า ถนนลาดยางเข้าหมู่บ้าน มีตู้โทรศัพท์ 2 ตู้

2. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

2.1 ประชากร

ประชากรในหมู่บ้านหนองอ้อมีจำนวน 1,235 คน จำนวน 261 ครัวเรือน มีประชากรชายจำนวน 603 คน มีประชากรหญิงจำนวน 632 คน

2.2 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ลักษณะของบ้านเรือนเป็นรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบสมัยใหม่ โดยการตั้งบ้านเรือนครั้งแรกๆ สร้างใกล้ๆ วัด สภาพบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ไผ่ขัดแตะ เรือนสูง ใต้ถุนบ้านไว้เลี้ยงสัตว์ มุงด้วยหญ้าคา บ้าง ด้วยจากบ้าง บางหลังเป็นกระต๊อบ ต่อมาความเจริญเข้ามาเปลี่ยนแปลงจากเดิมกลายเป็นบ้านที่มีลักษณะสมัยใหม่มีการสร้างด้วยปูน หลังคามุงด้วยสังกะสีบ้าง ด้วยกระเบื้องบ้าง เนื่องจากสังกะสีมีสนิมกัดกร่อน ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนจากสังกะสีมาเป็นกระเบื้องในปัจจุบัน

2.3 เส้นทางคมนาคม/การติดต่อกับภายนอก

การคมนาคมสะดวกสบาย เพราะมีถนนลาดยางหมายเลข 3335 ผ่านเข้าหมู่บ้าน มีถนน ร.พ.ช. 2 สาย เกือบทุกสายลาดยางหมด ยกเว้น ถนนหน้าศาลหลวงปู่หลิวกับถนนเข้าซอยบ้านตะวันออกเล็กน้อย

2.4 การศึกษา

2.4.1 การศึกษาในระบบ มีโรงเรียนวัดหนองอ้อ 1 โรงเรียน เปิดสอนตั้งแต่ ก่อนวัยเรียน ถึงประถมศึกษา

2.4.2 การศึกษานอกระบบ มีศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ตั้งอยู่บริเวณ หน้าวัดหนองอ้อ บ้านคุณวรรณ พัฒนา

2.5 สาธารณสุข/อนามัยชุมชน

มีอนามัย ซึ่งบ้านหนองอ้อขึ้นอยู่กับอนามัยบ้านกะโด หมู่ที่ 2 โดยประชาชนมารับบริการตั้งแต่ ตุลาคม 2546 ถึง เมษายน 2547 เฉพาะประชากรหมู่ที่ 3 บ้านหนองอ้อ จำนวน 273 ครั้ง (ข้อมูลจากสถานีอนามัยบางกะโด)

มีสาธารณสุขมูลฐาน โดยอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) ตรวจความดันโลหิต ตรวจสุขภาพ

มีฉาปนกิจสงเคราะห์ให้กับครอบครัว 261 ครัวเรือนในหมู่ที่ 3

มีสวัสดิการ (กองทุนสวัสดิการ เกิด แก่ เจ็บ ตายของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ แบบพระอาจารย์สุบิน มณีโต)

มีนวดแผนโบราณ นวดฝ่าเท้า นวดธรรมดา และมีชมรมรำกระบอง (ดร.สาธิต อินทรกำแหง)

2.6 วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านหนองอ้อนับถือศาสนาพุทธถึง 99 % นับถือศาสนาคริสต์จำนวนน้อย บ้านหนองอ้อมีวัดอยู่ในหมู่บ้านชื่อ วัดหนองอ้อ เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) นับรวมอายุถึงปัจจุบันประมาณ 400-500 ปี ตามตำนานเล่ากันว่าผู้สร้างวัดหนองอ้อขึ้น คือ หลวงพ่อไท ซึ่งเป็นพระที่บวชมาจากที่อื่น และได้มาพำนักอยู่บริเวณนี้ ต่อมาท่านจึงสร้างวัดแห่งนี้ขึ้น วัดหนองอ้อมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่แห่งหนึ่งก็คือ ศาลหลวงพ่อดิลกแสง (หลวงพ่อดามพิน้อง หรือศาลหลวงปู่หลิว) นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่สำคัญ เช่น สถูปโบราณที่มีอายุกว่า 200 ปี และพระเจดีย์ที่เก็บอัฐิของท่านเจ้าอาวาสที่ล่วงลับไปแล้วถึง 4 รูปด้วยกัน คือ หลวงพ่อไท หลวงพ่อเจ้ย หลวงพ่อเอียน และหลวงพ่อบัวเขียว ปัจจุบันวัดหนองอ้อมีกิจธุสงฆ์จำพรรษาโดยตลอด และเมื่อมีวันสำคัญทางศาสนาชาวบ้านก็ร่วมกันตักบาตร ทำบุญ รักษาศีล และปฏิบัติธรรม ได้กำหนดบำเพ็ญในวันสำคัญต่างๆ ดังนี้

มกราคม	ทำบุญปีใหม่,กินเลี้ยงต้อนรับปีใหม่
กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา(เวียนเทียน)/วันตรุษจีน (ขนมแข่ง+ขนมเทียน)
มีนาคม	สารทลาว(ข้าวหลาม) กวนกระยาสารท
เมษายน	สงกรานต์(ก่อพระทราย สรงน้ำพระ)/สังคายนา
พฤษภาคม	วันวิสาขบูชา(เวียนเทียน)
กรกฎาคม	เข้าพรรษา/อาสาฬหบูชา/ฉลากัณฑ์
สิงหาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคมของทุกๆปี
ตุลาคม	ออกพรรษา/สารทไทย(ทำบุญ)/ประเพณีได้น้ำมัน
พฤศจิกายน	งานลอยกระทง
ธันวาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคมของทุกๆปี

วันสำคัญต่างๆข้างต้นชาวบ้านร่วมกันจัดให้มีการตักบาตรถวายภัตตาหารแด่ภิกษุสงฆ์ ตลอดจนการรักษาศีล เจริญภาวนาเป็นประจำ นอกจากนี้ในวันธรรมดา ภิกษุสงฆ์ไปปรับวินัยบาตรตามบ้านเป็นประจำ โดยเฉพาะวัน 8 ค่ำ 15 ค่ำ ชาวบ้านได้ไปร่วมกันตักบาตร ทำบุญที่วัดเป็นประจำ และในวันเข้าพรรษา ระหว่างวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 จนถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 มีคณะอุบาสก อุบาสิกา ได้ไปปฏิบัติธรรมรักษาศีล เจริญวิปัสสนาประจำที่วัดหนึ่งวันกับหนึ่งคืนโดยตลอด นอกจากนี้เมื่อชาวบ้านทำบุญบวชนาคหรือบำเพ็ญกุศลศพ ก็มีการจัดทำพิธีที่วัด ซึ่งนับได้ว่าวัดเป็นศูนย์รวมน้ำใจจากชาวบ้านตามคำกล่าวของคนเก่าๆมาแต่กาลก่อนว่า “วัดจะมีสถาน เพราะบ้านช่วย บ้านจะส่วยก็เพราะมีวัดค้ำค้ำยัน บ้านกับวัดพลัดกันช่วยอำนวยชัย เจริญศิริวิสัยทั้งสองทาง”

หมู่บ้านหนองอ้อของเรายึดหลักพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่ง หมั่นไปทำบุญรักษาศีล และปฏิบัติธรรมตามวันสำคัญของพระพุทธศาสนาทุกชั้นตอน เช่น การก่อพระทราย ในวันมาฆบูชา มีการเวียนเทียนในวันวิสาขบูชา มีการตักบาตรเทโวในวันออกพรรษาและมีประเพณีได้น้ำมัน มีลักษณะคือการบุญน้ำมันโดยการตักน้ำมันใส่พระประจำวัน ซึ่งวัดหนองอ้อจัดเฉพาะวันออกพรรษา และมีการสงฆ์น้ำพระ รดน้ำคำหัวให้แก่ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้สูงอายุ และวันพระขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ได้มีการจัดให้มีการทำบุญ ปล่อยสัตว์สงเคราะห์ให้กับบอดี้เจ้าอาวาสวัด อุบาสก อุบาสิกา ไวยาวัจกร ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนปู่ย่าตายาย คุณครูอุปัชฌายาจารย์เป็นประจำทุกปี ชาวบ้านยึดมั่นและคำนึงถึงสิ่งที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจเสมอ ก็คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นนิรันดร์ตลอดกาลนาน เทอญ

2.7 การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาวะผู้นำ

การปกครองส่วนท้องถิ่น

บ้านหนองอ้อหมู่ที่ 3 อยู่ภายใต้การปกครองท้องถิ่นของ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านสิงห์ และกำลังได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลในอนาคต

ภาวะผู้นำ

ผู้นำที่เป็นทางการ

1. พระครูสุนทรพิพิธการ
2. ผู้ใหญ่วาสนา ทองขาว
3. อบต.หนอง เตี้ยเนตร
4. อบต.เพทาย เพื่องศิลา
5. พช.ผญบ.นายสง่า ภูสวด
6. พช.ผญบ.ประชุม นาคเส็ง
7. แพทย์ตำบลอารีย์ ชาเสียง

ผู้นำตามธรรมชาติ

1. นายสนิท คงคำ
2. นายสง่า ชาเสียง
3. นายเฉลียว ชาเสียง
4. นายเฉลิม เตียงเกตุ

3. ทรัพยากรธรรมชาติ

3.1 พื้นดิน

สภาพของดินภายในหมู่บ้านมีลักษณะเป็นดินร่วน ซึ่งในปัจจุบันดินมีความเสื่อมโทรม ปลูกพืชได้น้อยลงกว่าในอดีต การถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์ ส่วนใหญ่เป็นของบุคคลภายในชุมชน

3.2 พื้นน้ำ

ชุมชนบ้านหนองอ้อมมีน้ำจากชลประทานไหลผ่านด้านหลังของหมู่บ้าน ภายในหมู่บ้านไม่มีแหล่งน้ำสาธารณะ การจัดการน้ำของการชลประทานยังส่งน้ำไม่ครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน มีบางครอบครัวเท่านั้นที่น้ำจากระบบชลประทานได้เนื่องจากมีพื้นที่ติดกับคลองชลประทาน

3.3 พื้นที่ป่า

สภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านหนองอ้อมเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีลำคลอง และหนองน้ำ เป็นพื้นที่ที่ไม่มีผืนป่าขนาดใหญ่ มีส่วนมากในชุมชนเป็นไม้ขนาดเล็กที่ชาวบ้านปลูกขึ้น

4. สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจของบ้านหนองอ้อมจากการสำรวจโดยใช้เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.)เป็นตัวชี้วัด ผลจากการสำรวจที่ได้ถือว่าผ่านเกณฑ์ที่กำหนด ประชากรบ้านหนองอ้อมส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง และทำการเกษตร ซึ่งรายได้ส่วนใหญ่ของประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน ดังนี้

1. รายได้จากการทำนา 2,000 บาท/ไร่	เฉลี่ยปีละ 24,068 บาท/ครัวเรือน
2. รายได้จากการปลูกอ้อย 8 ต้น/ไร่	เฉลี่ยปีละ 36,000 บาท/ครัวเรือน
3. รายได้จากการปลูกถั่วเขียว	เฉลี่ยปีละ 7,650 บาท/ครัวเรือน
4. รายได้จากการเลี้ยงสัตว์	เฉลี่ยปีละ 120,000 บาท/ครัวเรือน
5. รายได้จากการรับจ้าง	เฉลี่ยปีละ 3,000 บาท/ครัวเรือน
6. รายได้จากการปลูกข้าวโพดฟักอ่อน	เฉลี่ยปีละ 20,000 บาท/ครัวเรือน
7. รายได้จากการปลูกข้าวโพดแปดแถว	เฉลี่ยปีละ 20,000 บาท/ครัวเรือน

บทที่ 4

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์และภาวะปัญหาหนี้สินของบ้านหนองอ้อ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ มีขอบเขตการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. ประชากรกลุ่มเป้าหมาย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาจาก

1. คณะผู้วิจัย ซึ่งเป็นชาวบ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ต.บ้านสิงห์ อ.โพธาราม จ.ราชบุรี
2. ชาวบ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ต.บ้านสิงห์ อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

2. เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม ซึ่งทีมวิจัยหนองอ้อสร้างขึ้นโดยใช้ข้อคำถามบางข้อจากแบบสอบถามที่หมู่บ้านท่าเสา ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี(เอื้อเฟื้อ : นายพิพัฒน์ แก้วจิตคงทอง) สร้างขึ้น โดยเนื้อหาของแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนบ้านหนองอ้อได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง

ตอนที่ 3 สถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นอันจะนำไปสู่การระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันต่อไปในอนาคต

3. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์และภาวะปัญหาหนี้สินของบ้านหนองอ้อ หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำนวน 251 ครัวเรือน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ตามเนื้อหาของแบบสอบถามที่ได้กำหนดไว้

5. กระบวนการทำงาน

กระบวนการทำงานในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ทีมวิจัยมีการดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือโดยการดำเนินการสร้างเครื่องมือวิจัยครั้งนี้ ทีมวิจัยดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

- 1) ศึกษาข้อมูลทฤษฎีเกี่ยวกับบริบทชุมชนบ้านหนองอ้อ (หมู่ที่ 3) และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในระยะที่ผ่านมา
- 2) จัดเวทีสร้างความเข้าใจกับผู้นำระดับตำบล หมู่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน จัดโดยทีมวิจัยหมู่บ้านหนองอ้อ
- 3) จัดประชุมทีมวิจัยเพื่อสร้างความเข้าใจวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสัมมนาเกี่ยวกับสภาพบริบทของหมู่บ้านหนองอ้อ
- 4) ทีมวิจัยเข้ารับการฝึกอบรมการเก็บรวบรวมข้อมูล ณ ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ
- 5) จัดประชุมทีมวิจัยเพื่อจัดทำโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ และจัดทำข้อคำถาม
- 6) จัดประชุมผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และประชาชน ทีมวิจัยเพื่อรายงานแบบสัมภาษณ์ และจัดทำข้อคำถามเพื่อปรับปรุงข้อคำถามให้ครอบคลุม และได้รับข้อเสนอแนะให้เพิ่มข้อคำถามในเรื่องเกี่ยวกับขยะ อากาศ และน้ำ
- 7) จัดประชุมทีมวิจัย ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ทั้งหมด
- 8) จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ และจัดทำข้อคำถาม
- 9) เสนออาจารย์ที่ปรึกษา ตรวจสอบความถูกต้องตามเนื้อหา
- 10) ปรับปรุงตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาให้คำแนะนำ

2. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยทีมวิจัยไปสัมภาษณ์ที่บ้านกลุ่มเป้าหมายมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) จัดประชุมสัมมนาทีมวิจัย 3 ครั้ง เพื่อกำหนดรูปแบบการออกไปสัมภาษณ์ได้ข้อตกลง คือ
 - 1.1 เก็บข้อมูลโดยสัมภาษณ์เจ้าบ้าน บ้านเลขที่ละ 1 ชุด
 - 1.2 แบ่งการเข้าสัมภาษณ์ ทีมวิจัย 1 คน ต่อ 10 บ้าน โดยใช้วิธีการ คือ ทีมวิจัยคัดเลือกบ้านที่มีความคุ้นเคยก่อน ส่วนบ้านที่ไม่มีผู้ใดคุ้นเคยและยังไม่มีผู้ใดเลือก จะมาแบ่งกันอีกครั้งจนกระทั่งครบทุกบ้าน
 - 1.3 จับคู่ระหว่างสมาชิกทีมวิจัยและทดลองสัมภาษณ์กันเองก่อน
 - 1.4 ชักถามข้อคำถามที่มีความคลุมเครือจนกระทั่งกระจ่าง
 - 1.5 แต่ละคนจดบันทึกบ้านเลขที่ที่ตนรับผิดชอบไว้
- 2) ออกเก็บรวบรวมข้อมูลตามบ้านที่ได้รับมอบหมาย
- 3) ประชุมสำรวจปัญหาในการออกสัมภาษณ์ของทีมวิจัย

- 4) ออกแบบการรวบรวมและจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้
- 5) กรอกรวบรวมข้อมูลลงในแบบฟอร์มที่ได้จัดทำขึ้น
- 6) ทีมวิจัยช่วยกันสรุปผลข้อมูลที่ได้มาและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกัน
- 7) นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแก่ที่ปรึกษา ผู้นำตำบล ผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ชุมชนในท้องถิ่น เครือข่ายวิจัยท้องถิ่น และทีมพี่เลี้ยงจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันตก สกว. สำนักงานภาค
- 8) จัดพิมพ์รายงานผลการวิจัย

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังต่อไปนี้

- 1) นำข้อมูลที่ได้มาหาค่าร้อยละ และหาค่าเฉลี่ย
- 2) จัดเวทีวิเคราะห์ สังเคราะห์ผลของข้อมูล
- 3) จัดเวทีนำเสนอและสรุปบทเรียนงานวิจัยเพื่อเป็นการนำข้อมูลที่ได้กลับคืนสู่ชุมชนท้องถิ่นเพื่อหาแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกันต่อไป

บทที่ 5

ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง สถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของบ้านหนองอ้อ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจโดยทีมวิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามแผนการวิจัยที่ได้กำหนดกิจกรรมและกระบวนการวิจัยไว้จนสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ ทั้งในเชิงกระบวนการและวัตถุประสงค์โครงการ ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาในเชิงกระบวนการ พบว่า กระบวนการดำเนินงานวิจัยสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนบ้านหนองอ้อ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาในเชิงการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการทำให้ได้องค์ความรู้เรื่องสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหนองอ้อ ซึ่งนำไปสู่การระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาพร้อมกันต่อไปในอนาคตในประเด็นต่างๆ ได้แก่

2.1 ข้อมูลทั่วไป

2.2 สภาพบริบทและปัญหาของบ้านหนองอ้อ

1) สภาพบริบทของบ้านหนองอ้อ

- ด้านประชากร
- ด้านสุขภาพ
- ด้านการศึกษา
- ด้านอาชีพ

2) สภาพปัญหา

2.3 สถานการณ์ปัญหาหนี้สินของบ้านหนองอ้อ

2.4 แนวทางการพัฒนาบ้านหนองอ้อระยะต่อไป

โดยจะได้นำเสนอผลการวิจัยในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาในเชิงกระบวนการ ซึ่งพบว่า กระบวนการดำเนินงานวิจัยสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนบ้านหนองอ้อ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนบ้านหนองอ้อ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง

การดำเนินโครงการวิจัยในระยะเวลาที่ผ่านมา ทำให้ทีมวิจัยได้เรียนรู้กระบวนการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน ที่มุ่งเน้นด้านการมีส่วนร่วม ทั้งการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีแผนการดำเนิน

งานเป็นเสมือนแผนที่นำทางเพื่อสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ ทั้งนี้จึงขอสรุปผลที่ได้จากกระบวนการดำเนินงานออกเป็นรายการกิจกรรม ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ เกี่ยวกับบริบทชุมชนบ้านหนองอ้อ หมู่ที่ 3 และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในระยะที่ผ่านมา การศึกษาข้อมูลดังกล่าวทำให้ทีมงานวิจัยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่น และความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับโครงสร้างของชุมชน ตลอดจนพัฒนาการของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในระยะที่ผ่านมา อันจะมีผลต่อการวิเคราะห์แนวทางการดำเนินโครงการในระยะต่อไป ซึ่งการได้มาของข้อมูลนั้น ทำให้ทีมวิจัยได้เรียนรู้แนวทางในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแหล่งข้อมูลต่างๆที่จะนำมาใช้ในการดำเนินโครงการวิจัยท้องถิ่น

กิจกรรมที่ 2 การจัดเวทีสร้างความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกส่วนในพื้นที่ศึกษา การจัดเวติดังกล่าวนับเป็นการประชาสัมพันธ์โครงการ และเป็นบทเรียนที่ทีมวิจัยต้องเรียนรู้ด้านการประสานงานกับคนหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการ “จุดธูปบอกเจ้าที่เจ้าทาง” ทำให้ชุมชนท้องถิ่นผู้ที่เกี่ยวข้อง (วัด ชาวบ้าน และหน่วยงานองค์กรในท้องถิ่น เช่น โรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.) มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการและงานวิจัยท้องถิ่น เป็นผลให้เอื้อต่อการประสานความร่วมมือเพื่ออำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ เช่น การขอข้อมูล การขอใช้สถานที่ เป็นต้น

กิจกรรมที่ 3 การจัดฝึกอบรมการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนท้องถิ่น ในการเสริมสร้างศักยภาพความรู้ ความเข้าใจ และเทคนิคการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลให้กับทีมวิจัย การจัดฝึกอบรมดังกล่าวทำให้ทีมวิจัยมีความรู้ความสามารถในการวางแผน และเห็นทิศทางในการออกแบบแนวคำถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล นับเป็นการเตรียมความพร้อมและสร้างความมั่นใจในการดำเนินงานขั้นต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพบรรยากาศกิจกรรมการฝึกอบรม 29 – 30 พ.ค. 2547

ณ ห้องประชุมปรีณิเชสปาล์มศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ(สวนแสนปาล์ม)

ดร.ทิพวัลย์ สีสันทร กังสดารบรรยายเกี่ยวกับเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

อืม.....เข้าใจๆ.....เราทำได้!

ผศ.เอี่ยม ทองดี กำลังบรรยายเกี่ยวกับเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

“ระดมสมองกันหน่อย” เก็บรวบรวมข้อมูลต้องทำกันยังไงบ้าง

ระดมสมองร่วมกันคิด ร่วมกันเขียนออกแบบการเก็บรวบรวมข้อมูล

นำเสนอ....สิ่งที่ต้องคำนึงถึงเวลาเก็บข้อมูล

ทดสอบ....ทีมวิจัยแสดงตัวอย่างการเก็บรวบรวมข้อมูล(นักแสดงสมมติเล่น)

เจ้าไล้ขนานเสนอ....การเก็บข้อมูลต้องมีเทคนิคกันหน่อย!

อาจารย์สง่า....หัวหน้าทีมขอแสดงความคิดเห็นด้วยคน

นำเสนอ

นำเสนอ

นำเสนอ

ครั้งแรกของการจับไมโครโฟน....กล้าๆหน่อย

กิจกรรมที่ 4 การจัดเวทีการวางแผน กำหนดประเด็น และสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล อย่างมีส่วนร่วม พร้อมทั้งแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดเวทีดังกล่าว ทำให้ทีมวิจัยรู้จักการทำงานเป็นทีม มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน และสามารถบริหารจัดการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานอย่างชัดเจนตามความเหมาะสม และเงื่อนไขข้อจำกัดของแต่ละคน เช่น การแบ่งพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามความสมัครใจและความคุ้นเคยของผู้สัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งในการดำเนินงาน

กิจกรรมที่ 5 การเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม การลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล เป็นผลให้ทีมวิจัยเกิดบทเรียนหลายด้าน เช่น ต้องมีการเตรียมความพร้อมความเข้าใจกับแบบสอบถามอย่างละเอียดถี่ถ้วนเพื่อไม่ให้ติดขัด เพราะจะทำให้บรรยากาศการพูดคุยเป็นธรรมชาติไม่น่าเบื่อ และวางแผนการนัดหมายกลุ่มที่จะทำการสัมภาษณ์ล่วงหน้าก่อนลงพื้นที่เพื่อให้สะดวกทั้งสองฝ่าย รวมทั้งต้องควบคุมอารมณ์ ใช้ความอดทน และความพยายามในการอธิบายคำถามเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบ ผลพลอยได้ที่ได้รับ คือ การที่ได้ลงพื้นที่พบปะพูดคุยซักถามแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนบ่อยครั้ง ทำให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกันมากขึ้น ได้คุยกันมากขึ้น ทำให้รู้จักกันมากขึ้น เข้าใจสถานะความเป็นอยู่และสารทุกข์สุกดิบของแต่ละครัวเรือน บางครั้ง การปรับทุกข์ แม้ไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาได้ แต่ก็ช่วยเป็นที่ระบายความในใจให้เจ้าทุกข์ได้รู้สึกดีขึ้นได้ และภายใต้บรรยากาศของการพูดคุยอย่างเป็นกันเองนั้นก็ได้ออกให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นของชาวบ้านต่อทีมวิจัย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้ตรงตามความต้องการของชุมชน และเน้นย้ำอีกว่า “ควรแก้ปัญหาให้เป็นรูปธรรม”

กิจกรรมที่ 6 การจัดเวทีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนท้องถิ่นบ้านหนองอ้อ รวมทั้งวางแผนเพื่อค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนท้องถิ่นบ้านหนองอ้ออย่างมีส่วนร่วมในระยะต่อไป การจัดเวทีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนท้องถิ่นบ้านหนองอ้อทำให้ทีมวิจัยได้นำข้อมูลองค์ความรู้ที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้าน หน่วยงานองค์กรในท้องถิ่น นักวิชาการ และนักวิจัยที่มีความรู้และประสบการณ์มาช่วยสะท้อนมุมมองต่างๆทำให้ทีมวิจัยเห็นภาพ “รู้จักตัวตนของชุมชนท้องถิ่นทั้งด้านจุดแข็งจุดอ่อน” เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งเห็นทิศทางการวิจัยและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรมชัดเจนในระยะต่อไป

ภาพกิจกรรมการจัดเวทีเยี่ยมเยียนโครงการจากเครือข่ายวิจัยท้องถิ่น
ในพื้นที่ภาคกลาง ภาคตะวันตกและภาคตะวันออก ณ วัดหนองอ้อ

Unseen “กิจกรรมฝาผนังวัด” ยุคใหม่

ข้อมูลแสดงงานวัด	แผนที่	อายุ	การศึกษา	งานวัด	สมาชิก	จุดขาย	คนช่วย
214 ตัว	ณ. 146 เลือย	ช. 68 47 ปี	ประถม 174	แตงมา 15	985 คน	68 คน	100 คน
			มัธยม 20	โล่ง 29			
			สูง 1	มัธยม 13			
			อว 5	แยก 10			
			ปว 13	อว 7			
			ปว 1				
ความสามารถ	เรื่องช่วย	โรค	เล็กเล็ก	หญิง	ชาย	ช่วย	
วัด 2 คน	52 คน	ความสนใจ 10	84 คน	37 คน	47 คน	9 คน	
		ตัวใจ 4					
		เขามา 14					
		สม 4					
		สูง 15					
		สูง 1					
		งานวัด 1					
		ใจเวทย์ 1					
		เล่นวัด 2					

แผนภาพแสดงข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมของทีมวิจัย

เร่งมือกันหน่อย....มีแขกจะมาเยี่ยมเยียนบ้านเรา

พร้อมแล้วจ้า.....เวทีนำเสนอผลงานวิจัยแบบท้องถิ่น

เพื่อนเครือข่าย พี่เลี้ยงนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลาง ภาคตะวันตกและตะวันออก ทีมงานสกว. สำนักงานภาค มาเยือนโครงการฯ “เล่าสู่กันฟัง...แล้วร้อยเรียงเป็นบทความ”